

ROLE PROBLÉMŮ A TABU PŘI UTVÁŘENÍ DOKTORSKÝCH ZKUŠENOSTÍ: MIXED-METHODS DESIGN

THE ROLE OF PROBLEMS AND TABOOS IN SHAPING DOCTORAL EXPERIENCES: A MIXED-METHODS DESIGN

Karla Brücknerová, Tomáš Lintner, Barbora Nekardová

Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Tento konferenční příspěvek představuje výsledky studie zkoumající, jak tabuizovaná témata ovlivňují well-being a akademické trajektorie doktorandů v České republice. Na základě smíšeného výzkumného designu nejprve identifikujeme klíčové problémy vnímané jako tabu, například nedostatečné financování, práci mimo akademii, přístup k akademickým příležitostem, kvalitu a přidělování školitelů, otázky autorství, vědeckou integritu, rodičovství v akademickém prostředí či intimní vztahy se školiteli. Následně testujeme jejich prevalenci a vliv prostřednictvím národního šetření a modelů strojového učení. Naše výsledky přinášejí nové empirické poznatky do debat o doktorském vzdělávání, duševním zdraví studujících a akademické kultuře.

Klíčová slova: *Doktorské studium, vysoké školství, kvalitativní metody, kvantitativní metody*

Abstract

This conference paper presents the results of a study examining how taboo topics shape the well-being and academic trajectories of doctoral students in the Czech Republic. Using a mixed-methods research design, we first identify key problems perceived as taboo, including insufficient funding, employment outside academia, access to academic opportunities, supervisory quality and allocation, authorship issues, research integrity, parenthood in academia, and intimate relationships with supervisors. We then test their prevalence and impact through a national survey and machine learning models. The findings show that Czech doctoral students experience a wide range of problems during their PhD studies and are often reluctant to discuss them, both with their supervisors

and with fellow doctoral students. Further analyses reveal that the identified taboos significantly predict burnout, depression, anxiety, stress, and intentions to interrupt doctoral studies or leave academia altogether. These results provide new empirical evidence contributing to ongoing debates on doctoral education, student mental health, and academic culture.

Keywords: *Doctoral education, higher education, qualitative methods, quantitative methods*

1 ÚVOD

Doktorandi po celém světě čelí celé řadě výzev, které přispívají k nízké míře dokončování studia; některé studie uvádějí, že míra dokončení může být až kolem 40 % (Bair & Haworth, 2004). Mezi tyto výzvy patří vysoká pracovní zátěž, napjaté vztahy se školitelem/školitelkou, nedostatek pocitu sounáležitosti a omezená autonomie ve výzkumných projektech. Bylo prokázáno, že všechny tyto faktory negativně ovlivňují spokojenost i postup ve studiu a v důsledku zvyšují pravděpodobnost předčasného ukončení (van Rooij et al., 2021). V České republice je situace obdobně znepokojivá. Přítomnost tabu není pouze teoretickým problémem, může mít konkrétní dopady na životy doktorandů. Přibližně 32 % doktorandů je ohroženo rozvojem běžné psychiatrické poruchy, zejména deprese (Levecque et al., 2017). Navzdory těmto zjištěním zůstává výzkum role tabu v doktorském vzdělávání stále nedostatečný.

2 TEORIE

Doktorské studium dokončí méně než 40 % studujících a pouze malému podílu se to podaří ve standardní době (ČAD, 2017). Od září 2025 navíc reforma stanovuje, že všichni doktorandi v prezenční formě studia mají pobírat minimální měsíční odměnu ve výši 1,2násobku minimální mzdy. Dlouhodobé dopady této reformy však zatím nelze spolehlivě vyhodnotit. Jedním z často přehlížených faktorů, který může vysvětlovat mnohé z těchto přetrvávajících problémů, je přítomnost tabu v doktorském vzdělávání. Tabu lze chápat jako sociálně konstruované zákazy, témata považovaná za nevhodná či nepřipustná v komunikaci nebo jednání, která slouží k posilování sociální konformity (Steiner, 1967).

Potlačování otevřeného dialogu o klíčových aspektech doktorského života tak může významně přispívat k nespokojenosti studujících a k předčasnému ukončování studia. Další nepřímé důkazy poukazují na souvislost mezi tabuizovanými tématy a psychickou zátěží. Potenciál podpůrného vztahu se školitelem jako ochranného faktoru proti stresu a zároveň tabuizovaná povaha změny školitele (Becerra et al., 2021) dále zdůrazňují potřebu hlubšího zkoumání této oblasti. Je proto naléhavě zapotřebí porozumět nejen prevalenci problémů v doktorském vzdělávání, ale také tomu, do jaké míry jsou tyto problémy tabuizovány a jak taková tabuizace ovlivňuje duševní zdraví a akademické trajektorie studujících.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Cílem kvalitativní fáze bylo identifikovat klíčová témata týkající se problémů, s nimiž se doktorandi během studia setkávají, a způsobů, jakými mohou být tyto problémy tabuizovány. Získali jsme účelový vzorek 21 doktorandů z České republiky. Realizovali jsme 21 polostrukturovaných rozhovorů, z nichž každý trval přibližně 60 minut. K zodpovězení první a druhé výzkumné otázky — Jaké problémy doktorandi vnímají během svého studia jako tabu? a Jak doktorandi vnímají dopady tabu na své doktorské zkušenosti? — jsme využili tematickou analýzu (Braun & Clarke, 2006) kombinující otevřené a zaměřené kódování. Kvantitativní fáze vycházela z online dotazníkového šetření realizovaného v květnu a červnu 2025. Cílem kvantitativní fáze bylo zodpovědět třetí a čtvrtou výzkumnou otázku: Jaká je prevalence problémů a tabu v doktorském studiu? a Jak tyto problémy a tabu ovlivňují zkušenosti doktorandů? Tato fáze usilovala o kvantifikaci toho, do jaké míry se identifikované jevy vyskytují v celé populaci doktorandů, a o prozkoumání jejich souvislostí s klíčovými výsledkovými proměnnými identifikovanými v kvalitativní fázi. Abychom vytvořili vzorek odpovídající národní populaci doktorandů v České republice, použili jsme ve fázi náboru stratifikovaný náhodný výběr. E-mailové pozvánky jsme rozeslali 738 náhodně vybraným doktorandům z dostupného souboru, což vedlo k 190 dokončeným dotazníkům a návratnosti 25,8 %. Ačkoli byl nábor založen na stratifikovaném náhodném výběru, výsledný vzorek nelze považovat za plně národně reprezentativní ani za náhodně stratifikovaný v důsledku non response a omezené dosažitelnosti části cílové populace. Přesto vzorek zahrnuje respondenty z široké škály institucí i oborů a vykazuje výraznou institucionální a disciplinární diverzitu.

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVANÉ VÝSLEDKY

Výsledky ukazují, že čeští doktorandi během doktorského studia vnímají širokou škálu problémů, o nichž často váhají hovořit, a to jak se svými školiteli, tak s ostatními doktorandy. Konkrétně naše výsledky ukazují, že nízká kvalita školitelského vedení se konzistentně objevuje jako nejsilnější prediktor vyhoření, úzkosti i záměrů studium ukončit. To zdůrazňuje, že institucionální intervence by neměly být zaměřeny pouze na strukturální financování či formální vzdělávání, ale především na kvalitu samotného školitelského vedení. Studie rovněž ukazuje, jak tabu spojená s rodičovstvím mohou negativně ovlivňovat duševní zdraví. Analýzy dále odhalují, že identifikovaná tabu významně predikují vyhoření, depresi, úzkost, stres i záměry studium přerušit nebo akademickou dráhu opustit.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Naše zjištění potvrzují předchozí výzkum, který identifikuje kvalitu školitele a vztah mezi doktorandem a školitelem jako klíčové determinanty spokojenosti a well-beingu v doktorském studiu (Becerra et al., 2021; Acharya et al., 2024). Tabuizace diskuse o rodičovství jako překážce akademické dráhy patřila mezi nejsilnější prediktory deprese, úzkosti a stresu. Tento výsledek rezonuje s širšími mezinárodními zjištěními, podle nichž jsou konflikty mezi pracovním a rodinným životem v akademickém prostředí jen zřídka systematicky řešeny (Nerad, 2015), přesto však mají významné důsledky pro duševní zdraví (Levecque et al., 2017). Celkově tato zjištění rozšiřují dosavadní výzkum (Satinsky et al., 2021; Hazell et al., 2020) tím, že ukazují, že nikoli samotná existence problémů, ale jejich neformální umlčování může zesilovat pocity izolace, pochybnosti o sobě samém a odcizení, a tím dále zvyšovat riziko vyhoření a předčasného ukončení studia.

6 LITERATURA

Acharya, V., Rajendran, A., Prabhu, N., & Acharya K, A. (2024). Institutional, supervisory, and personal demands: unravelling the challenge-hindrane demands in doctoral programs. *Cogent Education*, 11(1).
<https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2375052>

- Bair, C. R., & Haworth, J. G. (2004). Doctoral student attrition and persistence: A meta-synthesis of research. In *Higher education: Handbook of theory and research* (s. 481–534). Dordrecht: Springer Netherlands.
https://doi.org/10.1007/1-4020-2456-8_11
- Becerra, M., Wong, E., Jenkins, B. N., & Pressman, S. D. (2021). Does a good advisor a day keep the doctor away? How advisor-advisee relationships are associated with psychological and physical well-being among graduate students. *International Journal of Community Well-Being*, 4(4), 505–524.
<https://doi.org/10.1007/s42413-020-00087-2>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77–101.
- ČAD. (2017). *Doktorské studium v ČR. Shrnutí statistik, analýz a strategických dokumentů, které zmiňují doktorské studium*. <https://doktorandivcr.cz/sites/default/files/dokumenty/2017/Souhrn%20statistik,%20anal%C3%BDz%20a%20strategick%C3%BDch%20dokument%C5%AF%20o%20DS%20v%20%C4%8CR%20s%20koment%C3%A1%C5%99i%20%C4%8CAD.pdf>
- Hazell, C. M., Chapman, L., Valeix, S. F., Roberts, P., Niven, J. E., & Berry, C. (2020). Understanding the mental health of doctoral researchers: a mixed methods systematic review with meta-analysis and meta-synthesis. *Systematic reviews*, 9, 1–30. <https://doi.org/10.1186/s13643-020-01443-1>
- Levecque, K., Anseel, F., De Beuckelaer, A., Van der Heyden, J., & Gisle, L. (2017). Work organization and mental health problems in PhD students. *Research policy*, 46(4), 868–879. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.02.008>
- Nerad, M. (2015). Searching for taboos in doctoral education. An exploratory journey. *Die Hochschule: Journal für Wissenschaft und Bildung*, 24(2), 17–32. <https://doi.org/10.25656/01:16224>
- Satinsky, E. N., Kimura, T., Kiang, M. V., Abebe, R., Cunningham, S., Lee, H.,... & Tsai, A. C. (2021). Systematic review and meta-analysis of depression, anxiety, and suicidal ideation among Ph.D. students. *Scientific Reports*, 11(1), 14370. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-93687-7>
- Steiner, F. B. (1967). *Taboo*. Penguin Books.
- van Rooij, E., Fokkens-Bruinsma, M., & Jansen, E. (2021). Factors that influence PhD candidates' success: the importance of PhD project characteristics. *Studies in Continuing Education*, 43(1), 48–67. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2019.1652158>